

FEDERIKO GARSIA LORKA ASARLARIDA MAKON VA SUKUNAT OBRAZLARINING LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI

Qurbonova Nafosat Bakayevna

O‘zDJTU o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ispan dramaturgi Federiko Garsia Lorka asarlarida makon va sukunat obrazlarining lingvokognitiv xususiyatlari yoritiladi. Xususan, “Bernarda Albaning uyi” (*La casa de Bernarda Alba*) dramasida uy, devor, jimlik va yopiq makon obrazlarining badiiy-semantik mazmuni, ularning qahramonlar ruhiyati hamda ijtimoiy munosabatlarni ifodalashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Makonning jismoniy chegaradan ramziy cheklovga aylanishi, sukunatning esa itoat, qo‘rquv, norozilik va ichki qarshilikni ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo‘lishi ochib beriladi. Lorka ijodida makon va sukunat insonning ichki dunyosi bilan tashqi ijtimoiy muhit o‘rtasidagi ziddiyatni ifodalovchi muhim badiiy-kognitiv vositalar ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Federiko Garsia Lorka, makon konsepti, sukunat, lingvokognitiv tahlil, lingvokulturologiya, ramz, metafora, badiiy obraz, ijtimoiy cheklov, ispan dramaturgiyasi.

Badiiy matn insonning borliq haqidagi tasavvurlari, hissiy kechinmalari va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi murakkab lingvistik hodisadir. Unda makon va vaqt nafaqat voqealar sodir bo‘ladigan muhit, balki qahramonlarning ruhiy holati, dunyoqarashi va jamiyat bilan munosabatlarini ifodalovchi badiiy vositalar sifatida ham namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan, makon va sukunat obrazlarini lingvokognitiv nuqtayi nazardan o‘rganish badiiy asarning yashirin semantik qatlamlarini ochishga yordam beradi. Kognitiv tilshunoslikda insonning makon haqidagi tasavvurlari uning tajribasi va tafakkuri bilan bog‘liq holda izohlanadi. Makon tushunchasi faqat fizik muhitni emas, balki erkinlik, xavfsizlik, qaramlik, yakkalanish va ruhiy bosim kabi mavhum ma’nolarni ham ifodalashi mumkin. Masalan, yopiq xona insonning tashqi dunyodan ajralishini, devor esa muayyan chegarani yoki to‘siqni anglatishi mumkin. Bunday ma’nolar badiiy kontekst orqali shakllanadi. Sukunat ham badiiy muloqotda alohida semantik ahamiyatga ega. U ayrim vaziyatlarda tinchlik va osoyishtalikni, boshqa holatlarda esa qo‘rquv, majburiy itoat, norozilik yoki aytilmagan fikrlarni ifodalashi mumkin. Demak, sukunatning mazmuni uning o‘zidan ko‘ra ko‘proq qaysi vaziyatda, kim tomonidan va qanday munosabatlar doirasida yuzaga kelishi bilan belgilanadi.

Badiiy matnda makon konsepti insonning tashqi olam haqidagi tasavvurlari bilan bir qatorda, uning ichki kechinmalarini ham ifodalashi mumkin. Makonning ochiq yoki

yopiq, keng yoki tor, yorug‘ yoki qorong‘i tarzda tasvirlanishi qahramonning ruhiy holati va mavjud vaziyatga munosabatini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Lorka dramaturgiyasida makon ko‘pincha ijtimoiy munosabatlarning ramziy ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. “Bernarda Albaning uyi” dramasi voqealarning asosan uy ichida kechishi qahramonlarning cheklangan hayotini ta’kidlaydi. Uy oilani tashqi xavflardan himoya qiluvchi makon bo‘lishi mumkin, biroq Bernarda Alba xonadonida u qizlarning shaxsiy erkinligini cheklovchi muhitga aylanadi. Asarda uy obrazining semantik mazmuni ikki asosiy yo‘nalishda shakllanadi. Birinchi yo‘nalish oilaviy tartib, an‘ana va sha’n bilan bog‘liq. Ikkinchi yo‘nalish esa nazorat, yakkalanish va mustaqillikning cheklanishini ifodalaydi. Shu tariqa, uy bir vaqtning o‘zida himoya va qaramlikni anglatadigan qarama-qarshi ma’nolarni o‘zida birlashtiradi.

Lingvokognitiv jihatdan mazkur holat “uy - qamoq” konseptual modeli orqali izohlanishi mumkin. Bu modelda uy jismoniy yashash joyi sifatidagi ma’nosidan uzoqlashib, qahramonlarning harakatlari, qarorlari va istaklari cheklangan makonni anglatadi. Bunday talqin asarning umumiy mazmuni va qahramonlar o‘rtasidagi munosabatlardan kelib chiqadi. Uy ichidagi devorlar va eshiklar ham ramziy mazmun kasb etadi. Devor ichki va tashqi olamni ajratuvchi chegara bo‘lsa, eshik bir makondan boshqasiga o‘tish imkoniyatini bildiradi. Biroq ushbu chegaralardan o‘tish imkoniyatining cheklanishi qahramonlarning mustaqil harakat qilishiga to‘sqinlik qiladi. Natijada fizik makon ijtimoiy va ruhiy cheklovlarning badiiy ifodasiga aylanadi. Lorka dramaturgiyasida sukunat obrazini tahlil qilishda uning lug‘aviy ma’nosi bilan bir qatorda, nutqiy vaziyatdagi vazifasini ham hisobga olish zarur. Sukunat har doim ham muloqotning yo‘qligini anglatmaydi. Ayrim vaziyatlarda u so‘z bilan ifodalanmagan fikr, yashirilgan hissiyot yoki ochiq aytish mumkin bo‘lmagan norozilikning belgisi bo‘lib xizmat qiladi. “Bernarda Albaning uyi” dramasi Bernardaning “¡Silencio!” - “Jimlik!” buyrug‘i sukunat obrazining muhim lingvistik ifodasidir. Ushbu birlik grammatik jihatdan qisqa buyruq shaklida bo‘lsa-da, pragmatik jihatdan kuchli ta’sirga ega. U suhbatni to‘xtatish, boshqalarning nutqiy faoliyatini nazorat qilish va mavjud hokimiyat munosabatlarini tasdiqlash vazifalarini bajaradi.

Mazkur buyruqning mazmuni faqat jim turishga undash bilan cheklanmaydi. U xonadondagi kimning so‘zlashish, fikr bildirish va qaror qabul qilish huquqiga ega ekanini ham belgilaydi. Bernarda o‘z hokimiyatini nutq orqali namoyon etadi, qizlarning sukuti esa mavjud tartibga bo‘ysunishning tashqi belgisi sifatida talqin qilinadi. Biroq sukunatning mazmunini bir xil baholab bo‘lmaydi. Tashqi tomondan jim turgan qahramon ichki jihatdan mavjud tartibni qabul qilmasligi mumkin. Shu sababli, asardagi sukunatni ikki ko‘rinishda izohlash mumkin:

Lorka dramaturgiyasida makon va sukunat bir-birini to‘ldiruvchi badiiy vositalar sifatida namoyon bo‘ladi. Yopiq uy muhiti qahramonlarning harakatlarini cheklasa,

sukunat ularning fikr va hissiyotlarini erkin ifodalash imkoniyatini kamaytiradi. Natijada fizik va kommunikativ cheklovlar o‘zaro birikib, ruhiy bosimni kuchaytiradi.

“Bernarda Albaning uyi” dramasi uy ichidagi yopiq muhit bilan jimlik talabi birgalikda nazorat mexanizmini shakllantiradi. Qahramonlar nafaqat muayyan makonda yashashga majbur, balki o‘z hissiyotlarini qanday ifodalash masalasida ham cheklovlarga duch keladilar. Bunda makon jismoniy chegarani, sukunat esa kommunikativ chegarani anglatadi. Ushbu munosabatni “yopiq makon - cheklangan muloqot - ichki ziddiyat” modeli orqali ifodalash mumkin. Modelga ko‘ra, qahramonlarning tashqi dunyo bilan aloqasi va o‘z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyati kamaygan sari, ichki kechinmalar bilan tashqi xulq-atvor o‘rtasidagi tafovut kuchayadi. Adela obrazi bu ziddiyatni anglashda muhim ahamiyatga ega. Uning mustaqillikka intilishi va shaxsiy istaklarini amalga oshirishga bo‘lgan ehtiyoji xonadon tartiblari bilan to‘qnashadi. Bunday vaziyatda makon faqat voqealar sodir bo‘ladigan joy emas, balki qahramonning erkinligi sinovdan o‘tadigan muhit sifatida namoyon bo‘ladi. Makon va sukunatning birgalikdagi vazifasi shundaki, ular qahramonlarning ichki dunyosini bevosita izohlash o‘rniga, uni ramziy shaklda namoyon etadi. O‘quvchi uy, eshik, devor, buyruq va sukut kabi vositalarning kontekstdagi ma’nosini anglash orqali qahramonlarning ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlar haqida xulosa chiqaradi.

Shu nuqtayi nazardan, Lorca dramaturgiyasidagi makon va sukunat obrazlari lingvistik, kognitiv va lingvokulturologik qatlamlarning o‘zaro aloqasini namoyon etadi. Ularning mazmuni alohida so‘z yoki predmet bilan chegaralanmay, asarning umumiy badiiy tizimida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. García Lorca, F. *La casa de Bernarda Alba*. 1936. Asarning foydalanilgan nashri maqola topshirilishidan oldin nashriyot va yil ko‘rsatilgan holda rasmiylashtirilishi lozim.
2. Gabriele, J. P. (2000). House and Body: Confinement in Lorca’s Woman-Conscious Trilogy. *Hispanic Research Journal*, 1(3), 275–285. <https://doi.org/10.1179/hrj.2000.1.3.275>
3. Costa, S. C. (2017). *Uma leitura simbólica do universo feminino em: A Casa de Bernarda Alba*. Universidade Federal do Pampa. <https://repositorio.unipampa.edu.br/handle/riu/2951>
4. Kamiljonovna S. N. Factores cognitivos que influyen en la adquisición del español como segunda lengua //European scholar journal. - 2024. - T. 5. - №. 2. - C. 47-48.
5. Fotima Abdullaeva. (2024). The structural and semantic analysis of terms of ordinary words. *IMRAS*, 7(4), 257–259. Retrieved from <https://journal.imras.org/index.php/sps/article/view/1272>